

נחמוני נחמוני עמי

נחמוני נחמוני עמי יאמר אלהיכם: (ישעיהו פרק מ פסוק א).¹

ספר אבודרהם סדר הפרשיות וההפטרות²

ואומר במדרש על דרך צחות, כי תקנו לומר בתחילת הפטרות הנחמות "נחמו נחמו עמי" כלומר, שהקב"ה אמר לנביאים: "נחמו נחמו עמי". על זה משיבה כנסת ישראל: "ותאמר ציון עזבני ה'".³ כלומר, איני מתפייסת מנחמת הנביאים. ואומר ... "עניה סוערה לא נוחמה", כלומר הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה: הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו.⁴ על זה חוזר הקב"ה ואומר: "אנכי אנכי הוא מנחמכם".⁵ ואומר עוד: "רני עקרה לא ילדה" ואומר: "קומי אורי כי בא אורך".⁶ על זה משיבה כנסת ישראל: "שוש אישי בה".⁷ כלומר, עתה יש לי שוש ולשמות: "תגל נפשי באלהי פי הלבשיני בגדי ישיע מעיל צדקה יעטני כהתן יכהו פאר וכפלה תעדה כליה".⁸

פסיקתא דרב כהנא טז נחמו - נחמת הנביאים

אמר הקב"ה לנביאים: לכו ונחמו את ירושלים. הלך הושע לנחמה, אמר לה: הקב"ה שלחני אצלך לנחמך. אמרה לו: מה בידך? אמר לה: "אהיה כטל לישראל". אמרה לו: אתמול אמרת לי "הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשו" ועכשיו אתה אומר "אהיה כטל לישראל"! לאיזה נאמין, לראשונה או לשנייה? הלך יואל לנחמה, אמר לה: הקב"ה שלחני אצלך לנחמך. אמרה לו: מה בידך? אמר לה: "והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב", אמרה לו: אתמול אמרת לי "הקיצו שיכורים ובכו והלילו כל שותי יין על עסיס כי נכרת מפיהם" ועכשיו אתה אומר כד! לאיזו נאמין, לראשונה או לשנייה?

הלך עמוס לנחמה ... הלך מיכה לנחמה ...

הלך נחום לנחמה ... הלך חבקוק לנחמה ...

הלך צפניה לנחמה ... הלך חגי לנחמה ...

הלך זכריה לנחמה ... הלך מלאכי לנחמה ...⁹

¹ לאחר שלוש הפטרות של פורענות בימי בין המצרים, כך נפתחת הפטרה הנחמה הראשונה שזכתה לתת את שמה לשבת: שבת נחמו. ולא טעינו בכותרת הדרג כששינינו מנחמו לנחמוני, הכל מבואר במדרשים שלהלן.

² ר' דוד ב"ר יוסף אבודרהם חי בספרד במאה 14. משערים שהיה תלמידו של ר' יעקב בעל הטורים. ספרו המכונה 'ספר אבודרהם' כולל הלכות, מנהגים ופירושים על התפילה וכן גם פירושים ופסקים מאת פוסקים קדומים. נדפס לראשונה בליסבון שבפורטוגל בתקופת גירוש ספרד, ואח"כ פעמים רבות. לאחרונה נדפס בירושלים תשכ"ג [1963] עם תיקונים רבים על-פי הדפוסים הראשונים וכתבי יד. ממהדורה זו צוטטנו.

³ הפטרה לה הקדשנו את הדרג ותאמר ציון עזבני ה' – הנחמה השנייה בפרשת עקב.

⁴ ראו הדרג עניה סוערה לא נוחמה – הנחמה השנייה בפרשת ראה.

⁵ גם להפטרה רביעית זו שהיא תחילת הנחמה האמתית עפ"י אבודרהם, הקדשנו את הדרג אנכי אנכי הוא מנחמכם בפרשת שופטים.

⁶ גם על שתי נחמות אלה: החמישית והשישית, זכינו להקדיש את הדפים רני עקרה לא ילדה בפרשת כי תצא וקומי אורי כי בא אורך בפרשת כי תבוא.

⁷ "שוש אישי" היא הפטרה שביעית של נחמה בפרשת נצבים (או נצבים וילך) שהיא לעולם שבת שלפני ראש השנה ובאה לאחר פסוקי התוכחה הקשים שבפרשת כי תבוא ובהם הפסוק הקשה מכולם: "וְהָיָה פֶּאֶשֶׁר שֶׁשׁ ה' עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֲתֶכֶם וְלְהַרְבּוֹת אֲתֶכֶם פֶּן יֵשֵׁשׁ ה' עֲלֵיכֶם וְלְהַאֲבִיד אֲתֶכֶם וְלְהַשְׁמִיד אֲתֶכֶם וְכו' " (דברים כח ג). וגם על כך אפשר ודאי לדרוש "על דרך צחות". ראו רד"ק על פסוק זה בישיעיהו סא י. וראו תוספות מסכת מגילה לא ע"ב: "דרך הנחמות להיות הולכות ומשובחות יותר ... ולעולם שוש אישי באתם נצבים דהיינו שבת שלפני ראש השנה לפי שהוא סוף הנחמות". ראו דברינו אתם נצבים היום – שוש אישי בה' על הפטרה השביעית לנחמה בפרשת נצבים.

⁸ אמירה זו של אבודרהם "על דרך צחות" שוזרת את שבע הפטרות הנחמה, על פי הפסוק הראשון של כל הפטרה, באופן שיוצר דו-שיח בין הקב"ה לעם ישראל, דרך הנביאים. אם יורשה לנו, נסיף צחות משלנו ונאמר שאין זו רק שרשרת חד-כיוונית, אלא מעגל, המתחיל ומסתיים בנחמה הראשונה. "נחמו נחמו עמי" הופך בסוף ל-"נחמוני נחמוני עמי" או "נחמו נחמו עמי", או "נחמו נחמו" האחד את השני, כפי שנראה. הנחמה הראשונה היא גם הנחמה השמינית!

⁹ ועל כל נביא ונביא שבא לומר לנחמת ישראל דברי ניחומים, היא עונה לו ומזכירה לו את דברי התוכחות הקשים שאמר. ראו שם במקור. שימו לב שבמדרש זה, כל הנביאים הם מתרי עשר, על הסדר שמקובל בספרים שלנו. חסרים יונה ועובדיה. חסרון זה מוסבר במקבילה בפסיקתא רבתי נחמו: "עובדיה נתנבא לאדום, וכן יונה לנינוה". מדוע דווקא נביאים אחרונים? והיכן ישעיהו המנחם הגדול שכל שבעה הפטרות הנחמה הן מספרו, האם אין גם לו דברי תוכחה קשים? בהמשך פסיקתא דרב כהנא הנ"ל מובאת רשימה אחרת של נביאים: "אמר ר' חננה בריה דר' אבא: בשמונה מקומות כתוב "יאמר אלהיכם", כנגד שמונה נביאים שנתנבאו לאחר בית המקדש, ואילו הן: יואל, עמוס, צפניה, חגי, זכריה, ומלאכי, יחזקאל, וירמיה". ישעיהו מת קודם החורבן.

הלכו להם כל הנביאים אצל הקב"ה, ואמרו לו: ריבון העולמים לא קיבלה עליה ירושלים להתנחם.¹⁰
אמר להם הקב"ה: אני ואתם נלך וננחמה, הוי: "נחמו נחמו עמי".¹¹

פסיקתא רבתי ל נחמו נחמו - נחמת האבות

אמר הקב"ה לאברהם: לך ונחם את ירושלים שמא מקבלת תנחומים ממך. הלך אברהם ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים שעשיתני כהר, שנאמר: "בהר ה' יראה".¹² (בראשית כב יד), אמר ליצחק: לך ונחם לירושלים שמא מקבלת תנחומים. הלך יצחק ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: איך אקבל ממך תנחומים שיצא ממך עשו הרשע ועשאני כשדה,¹³ שנאמר: "ויצא עשו השדה" - ובניו שרפוני באש. אמר ליעקב לך ונחם לירושלים וכו'. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים ששמתני כלא הייתי שנאמר: "אין זה כי אם בית אלהים".¹⁴ אמר למשה: לך ונחם לירושלים שמא מקבלת תנחומים. הלך ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים שכתבת עלי קללות וגזירות קשות "מזי רעב ולחומי רשף". מיד שבו כולם ואמרו להקב"ה: לא קבלה ממנו תנחומים, שנאמר "ענייה סוערה לא נוחמה". מיד אמר הקב"ה: עלי לנחם את ירושלים שכך כתבתי "שלם ישלם המבעיר את הבערה". אני הצתיה באש שנאמר: "ממרום שלח אש", אני מנחם אותה, שנאמר: "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב".

פסיקתא רבתי ל נחמו נחמו - נחמת המקום

ועתיד הקב"ה לומר לירושלים: קבלי ממני תנחומים, שנאמר: "פתחי לי אחותי". אמרה לו: אינו¹⁵ מקבל ממך תנחומים עד שאני ואתה מדברים תוכחות, שנאמר "לכה דודי נצא השדה".¹⁶ ... אמרה לפניו: ריבון של עולם מפני מה לא עשית לי כיוסף, שנאמר: "מי יתנך כאח ליי"? יוסף גמלו אותו אחיו רעה ובקשו להורגו, וכשבאו לידו גמלם טובה והוא בעצמו ניחם אותם שנאמר: "וינחם אותם וידבר על לבם" ... חזרה ואמרה לפניו: ריבון של עולם כשנתת תורה לישראל החזרת אותה על כל שבעים אומות ולא קיבלוה עד שקיבלוה ישראל, ועכשיו שקיבלוה תעשה כך? מי מודיע עלי לאומות העולם שעשיתי רצונך? יהיו מנאצים ומחרפים אותי ומכלימים אותי ואומרים לי אתם מרדתם באלהיכם ואתם מעלתם בו?¹⁷

פסיקתא דרב כהנא טז - נחמת ישראל

ר' אבין אמר: [משל] למלך שהיה לו פלטיין ונכנסו שונאים לתוכו ושרפו אותו. מי צריך להתנחם פלטיין או בעל פלטיין? לא בעל פלטיין? כך אמר הקב"ה: בית המקדש ביתי הוא ... מי צריך להתנחם לא אני? הוי: נחמו נחמו

¹⁰ סיכום חד וחריף של סירוב כנסת ישראל להתנחם מהנביאים מופיע בילקוט שמעוני איכה רמז תתרכא (בעקבות איכה זוטא): "אמר להם הקב"ה לנביאים לכו נחמו ירושלים, כיון שבאו אצלה אמרה להם: כבר עד עכשיו לא מלאו אזני מן התוכחות שהוכחתם אותי ואתם באים לנחמני! - מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם וליילה על שבר בת עמי". הניחו לי לנפשי, עזבו אותי לאבלי לבד.

¹¹ הכל לכאורה פשוט. הנביאים נכשלים בשליחותם, חוזרים לקב"ה ואז הקב"ה והנביאים ביחד חוזרים ומנחמים את ישראל. אלא שאין הדברים כה פשוטים כפי שנראה בהמשך. אגב, איך מדרש זה מסתדר עם פירושו של אבודרהם?

¹² הדרשן קורא את הפסוק: "בהר, ה' יראה" (בניגוד לטעמים), היינו שה' הראה את כעסו על ההר, או שה' יגלה בהר - בלי צורך בבית. נראה שיש כאן גם רמז לקשר בין העקדה לחורבן הבית וגם מעין 'עקיצה' לאברהם שקבע את ההר כמקום התפילה. ראו מסכת פסחים דף פח עמוד א שאברהם קורא למקום המקודש הר, יצחק - שדה, ויעקב - בית. על המידה של שלושת האבות: אברהם - הר, יצחק - שדה, יעקב - בית, ראו פסיקתא רבתי פסקא לט "הרנינו" לראש השנה.

¹³ רומי לפי המסורת מזוהה עם אדום (הורדוס?) ואדום הוא עשו. ועניין השדה מזכיר את יצחק שיצא לשוח בשדה וקבע את תפילת מנחה וגם את ההתדיינות בין העם לקב"ה - "לכה נצאה השדה" שבהמשך.

¹⁴ יעקב המזוהה עם הבית (הפלטיין שנראה עוד להלן) הוא שזכה משלושת האבות, ראו שוב הגמרא בפסחים וכן מדרש תהלים מזמור פא, בראשית רבתי פרשת ויצא, בשל הפסוק בישעיהו ב ג: "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וכו'". והנה גם "בית יעקב" נחרב.

¹⁵ דיבור בגוף שלישי, כך נראה. וגם חילוף מלשון נקבה לזכר. או שמא, שיבוש המעתיקים?

¹⁶ ראו מסכת עירובין כא עמוד ב שפסוק זה משמש בסיס להתדיינות ארוכה בין עם ישראל לקב"ה. האם השדה הוא שנותר אחרי חורבן הבית?

¹⁷ המדרש שם מסתיים במילים: "מיד אמר לה הקב"ה: אני מודיע לאומות העולם מעשה צדקותיך וכו'", אך הטון הכללי הוא שלא רק האבות לא הצליחו לנחם את ישראל, אלא כביכול גם הקב"ה לא מצליח. למדרש זה מצטרפים מדרשים רבים אחרים בהם יש לעם ישראל טענות קשות כלפי הקב"ה: "אמרו לו ישראל [לקב"ה]: ריבון העולמים, בוא וראה ליוסף. אחר כל הרעות שעשו לו אחיו, הוא עומד ומנחם אותם ומדבר על ליבם, שנאמר: "וינחם אותם יוסף וידבר על ליבם". וכן מדרשים רבים על הפסוק של הפטרת השבוע הבא: "ותאמר ציון עזבני ה'", "ענייה סוערה לא נוחמה" ועוד. ראו שוב דברינו [הנחמה השנייה](#) בפרשת עקב וראו ניהומי יוסף לאחיו בבראשית רבה ק ט, בדברינו [לו ישטמנו יוסף](#) בפרשת ויחי.

עמי - נחמוני נחמוני עמי. ר' אבין אמר חורי (אחרת): [משל] למלך שהיה לו כרם ונכנסו שונאין לתוכו, וקיצצוהו ופיסקוהו. מי צריך להתנחם בתנחומים כרם או בעל הכרם? כך אמר הקב"ה: ישראל כרמי הן ... מי צריך להתנחם, לא אני? הוי: "נחמו נחמו עמי" - נחמוני נחמוני עמי.¹⁸

אוסף מדרשים - נחמו האחד את השני - בין אדם לחברו

"ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני" (רות ב ג) ... והרי הדברים קל וחומר, מה אם בועז שדיבר על ליבה של רות דברים טובים דברים נחומים, נחמה; כשיבוא הקב"ה לנחם את ירושלים על אחת כמה וכמה - "נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם". (פסיקתא דרב כהנא שם).¹⁹

"ויונחם אותם וידבר על לבם" (בראשית נ כא) - והרי הדברים קל וחומר: ומה יוסף שדיבר דברים רכים על לבם של שבטים, כך נחמם; לכשיבוא הקב"ה לנחם את ירושלים על אחת כמה וכמה. זהו שכתוב: "נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם". (בראשית רבה ק ט).²⁰

אמר ר' יסא: מפני מה גלו עשרת השבטים ואחר כך גלה שבט יהודה ובנימין? כדי שיהו מתנחמים אילו מאילו. לפיכך: "נחמו נחמו עמי". (פסיקתא דרב כהנא שם).²¹

"נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם" ואין אתם צריכים לתפילתו של אליהו. (מדרש זוטא שיר השירים (בובר) פרשה ח).²²

שבת שלום
מחלקי המים

¹⁸ נהפכה הקערה על פיה! הנביאים נכשלו, האבות נכשלו, וגם הקב"ה כביכול לא מצליח לנחם את עם ישראל. אז עכשיו עם ישראל הוא זה שצריך לנחם. ניחא במשל הראשון המדבר על פלטין, בית המקדש. אבל במשל השני המדבר על הכרם, הוא עם ישראל. בעל הכרם הוא הנפגע העיקרי, לא הכרם! ומי צריך לנחם אותו? הכרם!

¹⁹ וכשם שיחסי בעז רות התחילו באמפתיה ונחמה, של זה הגביר מבית לחם אל מול הנוכרייה האלמנה שבאה מעבר להרים, והסתיימו בברית הנישואין, כך גם נחמת עם ישראל והקב"ה לא תיעצר בנחמה ואמפתיה, אלא בברית מחודשת. ויש לזכור שהמלך המשיח הוא מבית דוד, זה שנולד כתוצאה מהקשר של בעז ורות.

²⁰ זו נחמה שבאה לאחר ריב אחים קשה ואולי לכן 'אנושית' ואמיתית מאד. ראו בהפך המדרש על הבהלה שאחזה באחי יוסף כאשר יוסף מתגלה להם. המרשים על הפסוק: "וְלֹא יָכְלוּ אֶחָיו לְעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵי" (בראשית מה ג), בדברינו [העוד אבי חי](#) בפרשת ייגש. בראשית רבה צג י.

²¹ חובתו ומשימתו של עם ישראל לקבץ גלויות ולנחם את השבים מארצות מרחק.

²² זהו סדרן של נחמות. תחילה נחמה פנימית איש את רעהו. "נחמו נחמו עמי" - האחד את השני. מכאן נובעת הנחמה לקב"ה. "נחמוני נחמוני עמי". ואם כך, כביכול אין עוד צורך בנחמת הנביאים והאבות. ומכל הנחמות זו של בועז ורות היא החשובה מכולן שכן היא קשורה לגמילות חסדים. הרבה דרשות נאמרו על הפסוקים: "מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון" (תהלים לו ח), "כי חסד חפצתי ולא זבח" (הושע ו ו). ומכל הדרשות אלה נסיים בזו שקשורה לעניין החורבן והנחמה: "פעם אחת היה רבן יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים והיה ר' יהושע הולך אחריו וראה בית המקדש חרב. אמר ר' יהושע: אוי לנו על זה שהוא חרב מקום שמכפרים בו עונותיהם של ישראל. אמר לו: בני אל ירע לך יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה ואיזה זה גמילות חסדים שנאמר כי חסד חפצתי ולא זבח". (אבות דרבי נתן נוסח א פרק ד).